

Digevoldinger.

Af H. K. Kristensen.

I forrige Hefte har Laboratorieassistent N. Overgaard i sin Afhandling om Vestjyllands Oldtidsbebyggelse sat et Spørgsmaalstegn ved Opfattelsen af Porsehaverne eller Digevoldingerne som Oldtidsmarker og skriver, at der »vil være stor Anledning til at stille sig tvivlende over for disse »Landbrug«.« Overgaard hævder, at der ikke kan have været drevet Agerbrug paa Hederne disse Steder, uden der har været anvendt Gødning, og en Gødskningsteknik stiller han sig ogsaa spørgende over for.

I den Anledning vil jeg gerne fremføre nogle Bemærkninger.

I Hostrup Sogn, Skast Herred, findes en stor og vidtstrakt Hede mellem Sælborg og Kravense. I de senere Aar er meget af den blevet tilplantet med Naaletræer, ligesom adskillige Lodsejere har opdyrket forskellige Stykker. Desuden har der her siden Udskiftningstiden ligget 3 Gaarde, Sønderhede, hvis dyrkede Marker strækker sig ned i Heden. Oplysningen i Trap: Danmark, VIII, 532 om, at Bebyggelsen skulde have eksisteret allerede 1312 og da heddet Hedhe, hvilken Oplysning aabenbart er hentet fra O. Nielsen: Skast Herred, 181, er der aldeles ingen Holdepunkter for. Sønderhede

er en By, der først i Udskiftningstiden er flyttet ud fra Kravense, ud paa denne Bys sydlige Hede. Overgaard har Ret i, at det dengang var vanskeligt at begynde paa en Hede. Disse Udflyttere har for en ikke ringe Del hentet Føden andetsteds fra, to af dem for til Søs, og den 3. nød Almisser.

Herude fjernt fra menneskelig Bebyggelse laa der og ligger der delvis endnu skjult under Hedens mørke Tæppe inde i Kernen af lave Digevoldinger Mængder af Muldjord. Digevoldingerne ligger nu i 2 adskilte Felter, idet Sønderhedegaardenes langstrakte opdyrkede Parceller strækker sig ind imellem dem. Derfor kan det heller ikke med Sikkerhed afgøres, om de to Felter har været i Forbindelse med hinanden. Paa den vestlige Gaards vestlige og sydvestlige Agre, der delvis først er blevet opdyrket i dette Aarhundrede, kan der spores Voldinger. Den vestlige Voldingsforekomst dækker alene ca. 30 ha.

Her ligger der i Voldingerne under den almindelige Hededannelse med Lyngskjold, Blegsand og Allag Hundreder og atter Hundreder af Læs Muldjord. Hosstaaende vises en Profil gennem en Digevolding, fremkommet ved et lodret Snit. Voldingen var 24 cm høj. Under

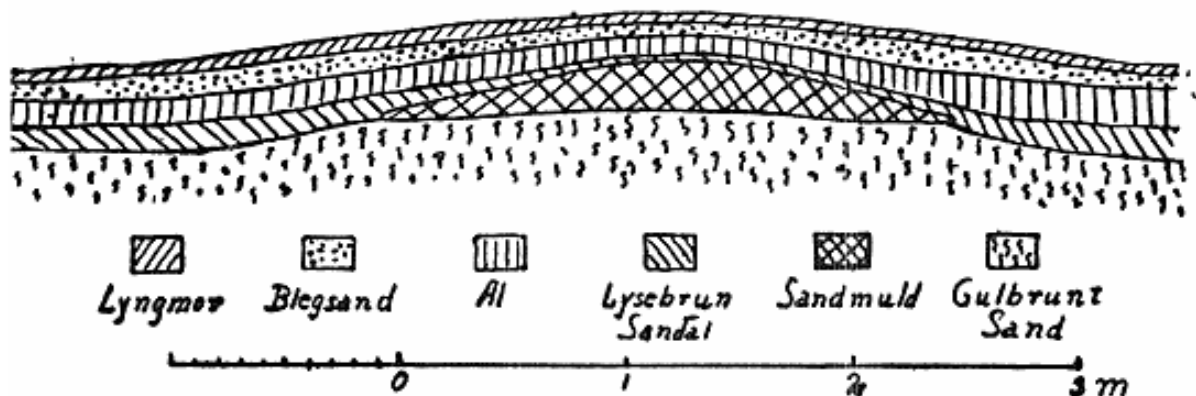

Fig. 1. Profil af Digevolding paa Sønderhede Hede, Hostrup Sogn.

et Morlag fulgte et Lag Blegsand og derunder et Lag Al, der foroven i 9—18 cm Tykkelse var næsten sort og sammenhængende, men hvis nederste Del, 2—18 cm tykt, var løsere og mere lysebrun; paa Heden uden for Digevoldingen gik dette Lag over i Underbunden, der bestod af gulligt Sand. Dette er jo det almindelige Forhold paa Hederne. Men inde under Digevoldingen viste sig en Kerne af en ganske anden Jordart, nemlig graa-brun Sandmuld, som Podsoleringen ikke havde faaet omdannet. Omridset var nærmest linseformet, den største Tykkelse 20 cm og Bredden $2\frac{1}{2}$ m.

Hvordan kan man paa en fornuftig Maade forklare Tilstedeværelsen af denne Muld ude paa Heden under de sædvanlige Hedelag langt fra den historiske Tids Bebyggelser, som det jo var Tilfældet, før Sønderhedegaardene rejstes i Udskiftningsstiden?

Enten maa Muldjorden stamme fra Muld, der engang har været paa Stedet — eller ogsaa maa den være transporteret dertil. At det sidste er en ganske absurd Tanke, vil man let indse. Hvorfor skulde Folk fra Kravense, Kokspang eller Sælborg have kørt den Mængde Muldjord fra deres Marker ud paa en Hede og endog have gravet Hedens 3delte Lag bort og lagt Mulden ned paa Undergrunden? Saadan ligger den jo nemlig, og saaledes har Professor Hatt fundet det typisk for Digevoldingerne i det nordvestlige Himmerland,¹⁾ ligesom han ogsaa har undersøgt Digevoldingen i Sønderhede og konstateret Mulden der. Der er ingen Grund til at tænke sig, at Mulden er kørt ud paa Heden. Den maa stamme fra Muldjord, der har været paa Stedet. Hverken en Steppe eller Skov, Sandflugt eller overhovedet noget Spil af Naturen kan have dannet disse regelmæssige, systematiske Voldinger. Der er kun den Mulig-

¹⁾ Naturens Verden 1930, 349.

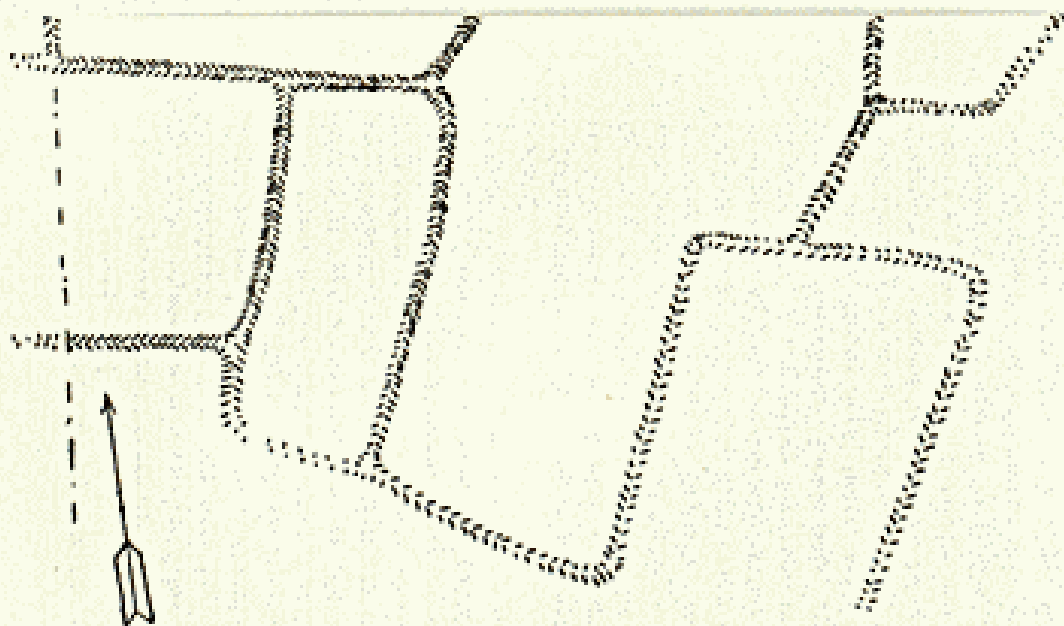
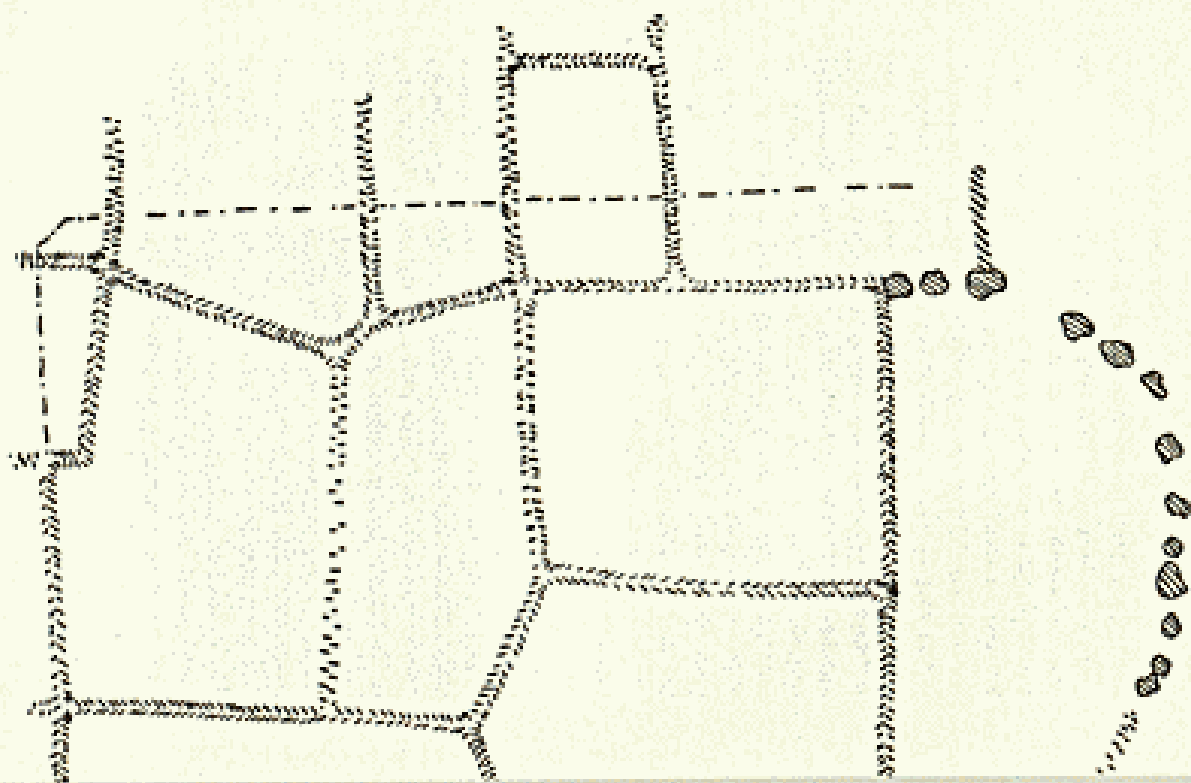
hed, at de er et Kulturprodukt, fremkommet ved Menneskers Arbejde med Jorden.

Spredt ud over denne Forekomst findes Lerkarskaar og den Art Knusesten, som er almindelige paa den ældre Jernalders Bopladser. Desværre har ingen af de Skaar, jeg har fundet her, været saa karakteristiske, at de kunde lade sig nøjere tidsfæste. Museumsinspektør Hans Kjær, der har været saa venlig at undersøge nogle Prøver, udtalte, at Skaarene var af Oldtids Karakter med Metaltids Præg. Professor Hatt har ved Hjælp af Lerkarskaar fra ganske tilsvarende »Marker« andetsteds bestemt Digevoldingerne til at tilhøre den førromerske Jernalder.¹⁾ Det samme Resultat er engelske Forskere kommet til ved lignende Forekomster i Sydengland.

Da man næppe kan tænke sig, at man dengang havde saa vidtstrakte Haveanlæg, maa Voldingerne skyldes Agerbrug. De inddigede rudeformede Jordstykker er selve Agrene, men i Stedet for at Agrene er begrænsede af Furer, Grøfter eller Rener, findes her en ganske lav, flad Volding, omk. 30 cm høj, noget højere i Hjørnerne, 3—4 m bred, Agrenes Længde kan variere meget, men ligger paa de af mig besete Forekomster i Nørlund, Lunde Sogn, Tarp-Høllet, Lunde Sogn, Søvig, Ovtrup Sogn, Dyreby, Henne Sogn, Borre, Aal Sogn, Sønderhede, Hostrup Sogn, og Hjerting-Sælborg, Guldager og Hostrup Sogne, almindeligvis mellem 70 og 35 m, Bredden er snart meget, snart lidt mindre end Længden.

Endnu et Forhold siger os, at vi staar ved Oldtidsagre. Nemlig det, at Voldingerne ikke alene er Skel om Markerne, men meget ofte tillige Rydningsbunker.

¹⁾ Det 18. skand. Naturforsker møde 1929. Naturens Verden 1930, 357. Acta Archaeologica II, 133 ff.

--- Grænse mellem Hede og dyrket Mark 1921. Valde. gamle Valde.
 ⊙ Stendynga.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 m.

Fig. 2. Et Part af Digevoldningsforekomsten paa Tarp Hede, Lunde Sogn.

Fig. 2 viser et lille Parti af den oprindelig store Oldtidsmark i Tarp — Høllet, som jeg opmaalte i 1921 og 24, da Heden blev pløjet. Voldingerne mod Øst dannede en Rand af Forekomsten; de var her ganske lave, ja om den østlige Ager var Voldingen næppe synlig, og først da Heden blev pløjet, blev jeg opmærksom paa den. Den opløste sig i en Række Stendynger, aabenbart afsamlet af Ageren indenfor, da Jorden blev indtaget til Dyrkning. Naar denne Volding er saa lav, skyldes det antagelig, at Ageren er yngre end de andre, og at Marken er blevet forladt kort efter, at den blev anlagt. Ogsaa i de andre Voldinger fandtes der mange Sten, navnlig i Hjørnerne. Det gjaldt ogsaa ved denne forøvrigt uregelmæssige Ager, at den Dyng, der indeholdt de fleste Sten, No. 3 fra Vest i Nordenden af Ageren, var et Hjørne. Naar man stadigvæk finder Hjørnerne toppede, højere end den almindelige Volding, skyldes det simpelt hen, at det fortrinsvis er her, man har henkastet Stenene, naar de blev samlet af Ageren. Det var særlig iøjnefaldende paa Forekomsten paa Søviggaards Hede, som jeg havde Lejlighed til at iagttage, da den nybrudte Hede laa dybt pløjet. I saa at sige hvert eneste Hjørne laa en Dyng Sten, paa Voldingen mellem Hjørnerne fandt man kun enkelte Sten eller enkelte Dynger. Professor Hatt finder det ogsaa almindeligt, at der er Sten, »store Sten inden for Digevoldingernes Fod, rimeligvis kastede ind fra Marken.«¹⁾ Ja, et Par Hedeopdyrkere udtalte til mig: »Her er nogle, der har arbejdet før os; de har i alt Fald ryddet Stenene bort og samlet dem i Dynger.« I vore Dage ser vi jævnlig paa Nutidsmarker, at man samler Sten af Agrene og lægger i Smaadynger langs Agerskel og i Agerfurer. Der er blot den Forskel, at nu bliver de kørt bort, naar

¹⁾ Nat. Verden 1930, 349.

Tid og Lejlighed byder sig, og slaaet i Skærver; men i Oldtiden fik de Lov til at blive liggende. Ogsaa i Fællesskabets Tid kastede man Stenene hen paa Renerne¹).

Endelig har Professor Hatt fundet visse kemiske Forhold i Jordbunden, der viser, at Jorden maa have været dyrket. Dette begrunder sig paa O. Arrhenius' Paapegen af, at den Jord, der har været dyrket i tidligere Tider indeholder større Mængder Fosforsyre end den Jord, der ikke har været dyrket. Nogle Jordprøver fra et Digevoldingsareal og den tilgrænsende udyrkede Hede i Byrsted gav da til Resultat, at med Hensyn til Undergrundens Indhold af P_2O_5 var der en tydelig Forskel mellem de forhistoriske Marker og det udyrkede Areal i Overensstemmelse med Arrhenius' Lære²).

Paa Grund af disse 3 Forhold: Tilstedeværelsen af Muldjorden, Rydningsbunkerne og de større Mængder af P_2O_5 kan der ikke være Tvivl om, at der virkelig har været drevet Agerbrug i »Porsehaverne«.

Det, der særlig har faaet Overgaard til at tvivle, er Professor Hatts Omtale af en Forekomst paa Randbøl Hede. Det er klart, at det er et tarveligt Landbrug, der blev drevet paa dette Sted. Man maa dog regne med, at Klimaet var lidt fugtigere end nu³), og at der har været gødet. I gunstige Aar har der nok kunnet gro Korn. Professor Hatt oplyser i sin Afhandling i Acta, som Overgaard ikke synes at have kendt, at moderne Marker tæt ved bestaar af Blegsand.

Inden for den samme Digevoldingsmark kan Jordbunden variere overordentlig meget, ialt Fald hvor Mar-

¹) Tang Kristensen: Almueiv I, No. 23, 103.

²) Acta II, 128 ff.

³) K. Jessen: Det danske Folks Historie I, 54.

kerne som i Vardeegnens Gruppe ligger paa Bakkeøer. Som Eksempel herpaa kan nævnes Tarp—Høllet Forekomst. Der er nu kun urørte Voldinger paa en lille Stump Hede, 175×55 m, tilhørende Ejendommen Himmerig. Vi vil nu betragte nogle Profiler i de gamle »Agre« mellem Voldene. Mod Nord er der Grusgrave; en Profil her viser 2,7 cm Mor, $4\frac{1}{2}$ cm Blysand, 9 cm sort, svagt sammenhængende humusholdig Sandjord, $8\frac{1}{2}$ cm lysere, brunlig, løs, muldlignende Sand, dog med udfældede Humusstoffer, derunder groft Sand og Grus. 20 m længere mod Syd viste en Profil 2 cm Mor, 16 cm Blegsand, 8 cm mørkt, humusholdig, svagt sammenhængende Sand, derunder magert Ler. I den sydlige Del af Heden viste en Profil 2 cm Mor, 4 cm Blegsand, 8 cm mørkt, humusholdig Sand, der jævnt gik over i 10 cm gulligt Ler, derunder gulligt, leret Sand. Heller ikke u n d e r Voldingernes Kerne findes der Al, kun i Voldingernes øvre Del findes det sorte, humusholdige Lag, som staar i Forbindelse med Laget i den nuværende Hede. Kernen af Voldene udgøres af muldblandet Sand, der hviler paa den gullige lerede Undergrund. Voldingerne mod Nord og Syd er altsaa ikke anlagt paa nogen Hede. Og dog er det fejlagtigt at mene, at der selv paa denne lille Nutidshede ikke findes Spor af en tidligere Hede. I et uregelmæssigt Bælte omtrent over Midten af Arealet støder man nemlig paa en svær, gammel Al, hvis Ælde fremgaar deraf, at den ogsaa strækker sig ind under Voldingerne. En Profil i en gammel Ager gav 1,8 cm Mor, 15 cm Blegsand, 15 cm humusholdig Jord, 23 cm haard, gulbrun Al, derunder gulligt Sand, hvori rødgyule Altappe stak ned. Ud mod Randen af Bæltet opløser Allaget sig i ægstore Knolde, stadig liggende under det sorte Humuslag. Engang før Stedet opdyrkedes i den førromerske Tid, maa her have

været en Plet Hede, men udenfor, hvor det gamle Allag ikke findes, var der formodentlig Skov. Hvis det er rigtigt, har man begyndt her under de Forhold, som efter Knud Jessen og Hatt var de almindelige i den førromerske Jernalder, idet disse Forskere hævder, at Folkene dengang boede paa Steder, hvor Træer groede langs Vandløbene, og hvor Lyngen bredte sig paa aabne Pletter i Skovene; i det hele taget foretrak den forhistoriske Kolonisering af Vest- og Nordjylland saadanne Omgivelser; man undgik de tætte Skove og de store, aabne Heder og vilde hellere vælge Overgangszonen mellem Skov og Hede¹). — Der kan dog tænkes en anden Mulighed for Tilstedeværelsen af Allaget paa Himmerigs Hede: det kan være en Rest af et interglacialt Lag.

Det er klart, at der er drevet et intensivt Agerbrug paa Digevoldingsmarkerne, og man maa have tilført Agrene Gødning. Der er heller ikke noget underligt i den Tanke, at man i den førromerske Jernalder havde en Gødskningsteknik. Man havde jo dengang drevet Agerbrug lige saa længe, som man nu har drevet det siden den førromerske Tid, og selvfølgelig havde der været rig Lejlighed til at erfare Gødningens Nytte. Naar Overgaard herimod indvender, at man næppe havde noget at gøde med, da Kreaturerne opholdt sig ude hele Aaret eller langt den største Del deraf, da er det en ganske forkert Opfattelse. Paa det Tidspunkt havde man Stalde. Gudmund Hatt har i Solbjerg, Mors, 1927 udgravet et afbrændt Hus netop fra førromersk Jernalder med en Stald, som indeholdt »en Mængde brændte Ben af Ko og Hest²)«. Paa Ginderupbopladsen har Hans Kjær ogsaa fremdraget Stalde. Der kunde altsaa nok opsamles Gødning; en Del Aske fra Ildstederne vilde

¹) Acta II, 142.

²) Aarb. f. nordisk Oldk. 1928, 221.

der ogsaa blive. Efter Overgaards Skøn har Digevoldingerne ligget ubekvemt for de naturlige Græsgange. Det gælder ikke Forekomsterne paa Vardeegnen, hvor de fleste ligger tæt ved Eng eller Kær, de andre ligger i Heder med Lavninger med Græs, som i Fællesskabets Tid gav Heden Værdi som Overdrev.

Lydum Forekomsten ligger tæt ved Engene ved Lydum Aa; lige over for paa den anden Side, noget længere fra Aaen, strækkende sig ned mod Engene ved Kovads Bæk ligger Tarp-Hølet Forekomsten. Morsomt nok blev der netop her mellem de to Forekomster i 1929 gjort et Fund, som kan have nogen Forbindelse med Oldtidsmarkerne, idet der ved Tørvegravning i Engen blev fremdraget nogle Knogler, som efter Meddelelse fra mag. scient. Thydsen Meinertz var Skinneben, Rulleben og Hælben af en lille Bronze- eller Jernalderhest.

Overgaard har rimeligvis Ret, naar han hævder, at Folk ikke boede oppe ved Gravhøjene, men ved Lavningerne med de naturlige Græsgange. Det kunde sikkert gælde lige saa fuldt for Oldtiden som for Middelalderen, hvad den hellige Bernhard skrev: »I Dalene er Frugtbarhed, der hersker yppig Vækst, der finder man de fulde Aks, der vinder man hundredfold Frugt, der er Ydmyghed og aandelig Fylde. Maatte vi blive i Dalene, kære Venner, og slaa Rod, at vi ikke skal for tørkes og bevæges af hvert Vindpust!«

En Kortlægning af Bopladserne vilde give de solideste Oplysninger. De faa Bopladsfund fra den yngre Stenalder, jeg kender, ligger alle ved Kanten af Lavninger mellem Græsgange og har alle mindre end 1 km til nærmeste Gravhøj.

Hvordan Forholdet har været for Digevoldingernes Dyrkere, kan man faa et Fingerpeg om ved at se paa

Nørlund Forekomsten i Lunde Sogn, hvor der ved Østkanten af en Oldtidsmark ned mod et Engdrag laa en Boplads fra den ældre Jernalder; ved den vestlige Ende og sydlige Side af Marken ligger der Begravelsespladser, hvor der er fremdraget førromerske Urner; en af disse opbevares i Nationalmuseet, en anden i Varde Museum; Stederne ligger ca. $\frac{1}{2}$ km fra Bopladsen. Der kan næppe være Tvivl om, at her er Stederne, hvor de samme Folk har boet og virket og stedtes til Hvile. 400 m Sydvest for Digevoldingerne i Tarp ligger en fredlyst Tuegravplads ved Foden af nogle store Høje, Gravpladsen har tidligere strakt sig videre omkring og tættere ind mod Digevoldingerne, hvad man kan skønne af, at der stadig pløjes til Urner og Brandpletgrave. Bopladsen er ikke fundet endnu; men maa rimeligvis være at søge tæt ved Ejendommen Himmerig; i en Brolægning her fandtes paafaldende mange Knusesten, og for Enden af det føromtalte Hedestykke laa en Kværnsten opløjet af Nutidsmarken ved Siden af. Paa Lydum Hede ligger der ogsaa Tuegrave ved Foden af ældre Høje tæt ind paa Oldtidsmarkerne. Professor Hatt har paa Vindblæs, Byrsted og Albæk Heder fundet førromerske Grave i Voldingerne,¹⁾ og i Asdal—Uggerby har Professoren fundet en førromersk Boplads og en førromersk Gravplads paa hver sin Side af Oldtidsmarken 680 m fra hinanden.²⁾

Dette viser — hvis man kan slutte fra saa faa Tilfælde — at man i den førromerske Jernalder boede tæt op ad det Sted, hvor man havde sin Mark, og blev begravet ovre paa den anden Side af Marken eller inde paa denne, men altid nogle Hundrede m fra Bopladsen.

1) Naturfredningsfor. Aarskrift 1929—30, 107. Naturens Verden 1930, 354. Nationalmus. Arbejdsmark 1931, 36. Acta II, 132 ff.

2) Acta II, 136 ff.